

HISTORY

ایران: تاریخ، فرهنگ، هنر / زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی؛ نویسندگان محمدحسین گنجی... [و دیگران] - تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات؛ مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۸۴.
[چهار]، ۵۹۲ ص.
ISBN 964-422-639-9
Iran, History, Culture, Art
فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
پشت جلد به انگلیسی:
کتابنامه

۱. ایرانشناسی، الف. موسوی بجنوردی، کاظم، ۱۳۲۱ - ب. گنجی، محمدحسین، ۱۲۹۱ - ج. ایران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ سازمان چاپ و انتشارات. د. مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.
DSR۶۴ / الف ۹
۹۵۵/۵۷۲
۱۳۸۴
کتبخانه ملی ایران

۸۴-۱۹۳۷

ایران

تاریخ، فرهنگ، هنر

IRAN

History, Culture, Art

زیر نظر: کاظم موسوی بجنوردی

نویسندگان: قمر آریان، علی بلوکباشی، مهری باقری، علی بهرامیان، احمد پاکتچی، اصغر دادبه، حسن رضایی باغ بیدی، زهره زرشناس، روزبه زرین کوب، عبدالحسین زرین کوب، محمدحسین سمسار، یونس کرامتی، محمدحسین گنجی، فاطمه لاجوردی، سیدحسین نصر

تهران ۱۳۸۵

مرکز دائرة المعارف
بزرگ اسلامی

سازمان چاپ و انتشارات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ایران تاریخ، فرهنگ، هنر

۱۲

IRAN History, Culture, Art

زیر نظر: کاظم موسوی بجنوردی

نویسندگان: قمر آریان، مهری باقری، علی بلوکیاشی، علی بهرامیان، احمد پاکتچی، اصغر دادبه، حسن رضایی باغ ببیدی، زهره زرشناس، ووزبه زرین کوب، عبدالحسین زرین کوب، محمد حسن سمسار، یونس کرامتی، محمد حسن گنجی، فاطمه لاجوردی، سید حسین نصر

۱۳

طرح جلد: سید علی فاطمیان
ناظر چاپ: علی فرازنده خالدي

۱۴

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

۱۵

چاپ اول: بهار ۱۳۸۵

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

۱۶

تمامی حقوق چاپ و نشر این اثر در انحصار

سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است.

شابک: ۹۶۴-۴۲۲-۶۳۹-۹
ISBN 964-422-639-9

چاپخانه:

کیلومتر ۴ جاده مخصوص کرج - نیش سه راه شیشه مینا - تهران ۱۳۹۷۸۱۵۳۱۱

تلفن: (چهار خط) ۴۴۵۱۳۰۰۲ - ۴۴۵۱۴۴۲۵ - ۴۴۵۱۴۴۲۵

۱۷

انتشارات و پخش:

خیابان امام خمینی - نیش خیابان شهید میردامادی (استخر) - تهران ۱۱۳۷۹۱۳۱۴۵

انتشارات: ۶۶۷۰۶۸۴۲ - پخش: ۶۶۷۰۰۱۵۳ - ۶۶۷۰۷۹۲۴ - ۶۶۷۰۷۹۲۴

۱۸

فروشگاه شماره یک:

خیابان امام خمینی - نیش خیابان شهید میردامادی (استخر) - تهران ۱۱۳۷۹۱۳۱۴۵ - تلفن: ۶۶۷۰۲۲۰۶

۱۹

فروشگاه شماره دو:

نشر کارنامه - خیابان شهید باهنر (نیاوران) - روی روی کامرانیه شمالی - شهر کتاب - تلفن: ۲۲۲۸۵۹۶۴

۲۰

نشانی سایت اینترنتی:

WWW.PPOIR.COM

فهرست

۳	دیباچه
۷	جغرافیا
۷	جغرافیای طبیعی محمدحسن گنجی
۳۰	جغرافیای انسانی محمدحسن گنجی
۳۵	جغرافیای اقتصادی محمدحسن گنجی
۶۲	تاریخ
۶۲	تاریخ ایران در دوران باستان روزبه زرین کوب
۸۳	تاریخ ایران در عصر اسلامی عبدالحسین زرین کوب
۱۲۲	زبان و خط
۱۲۲	زبان‌های ایرانی حسن رضایی باغ‌بیدی
۱۳۸	زبان‌های غیرایرانی حسن رضایی باغ‌بیدی
۱۵۵	ادبیات
۱۵۵	ادبیات ایران پیش از اسلام زهره زرشناس
۱۷۳	ادبیات ایران پس از اسلام قمر آریان
۱۹۲	ادبیات عرب در ایران بخش ادبیات عرب
۲۰۴	ادیان و مذاهب
۲۰۴	پیش از اسلام مهری باقری
۲۲۷	دوره اسلامی علی بهرامیان، احمد پاکتنچی

۲۴۳	یهودیان فاطمه لاجوردی
۲۴۹	مسیحیان فاطمه لاجوردی
۲۶۱	زرتشتیان فاطمه لاجوردی
۲۶۷	تصوف و عرفان بخش عرفان و ادیان
۲۷۲	فلسفه سیدحسین نصر
۲۸۷	کلام و فرق
۲۸۷	دوران نخست (تا ۲۰۶ق) اصغر دادبه
۲۹۱	دوران دوم (از ۲۰۶ق به بعد) اصغر دادبه
۳۰۷	حقوق
۳۰۷	قانون و عدالت در ایران باستان احمد پاکتچی
۳۱۷	قانون و حقوق در ایران دوره اسلامی احمد پاکتچی
۳۳۰	هنر
۳۳۰	پیش از اسلام محمدحسن سمسار
۳۴۵	دوره اسلامی محمدحسن سمسار
۳۹۴	علوم و معارف اسلامی احمد پاکتچی
۴۱۷	علوم ریاضی و طبیعی
۴۱۸	ایرانیان و آغاز نهضت ترجمه یونس کرامتی
۴۲۰	ریاضیات، نجوم و گاه‌شماری یونس کرامتی
۴۳۹	پزشکی و داروشناسی یونس کرامتی
۴۴۵	دانش‌های دیگر یونس کرامتی
۴۵۱	جامعه ایلی
۴۵۳	طبقه‌بندی ایل‌ها علی بلوکباشی
۴۵۷	شکل‌های زیستی - معیشتی ... علی بلوکباشی
۴۵۹	نظام خویشاوندی علی بلوکباشی
۴۶۳	ساختار اجتماعی علی بلوکباشی
۴۷۱	ساختار اقتصادی علی بلوکباشی
۴۷۴	ساختار سیاسی علی بلوکباشی
۴۷۹	مآخذ
۵۱۵	نمایه

ایران، ایران بزرگ، فقط نام سرزمین نیست؛ جلوه‌گاه تاریخ است و عرصه فرهنگ. پهنه‌ای به قدمت حیات انسان با همه فراز و نشیب‌هایش؛ از دشت‌های فراخ فیروزی و فرزانی تا گذرگاه‌های تنگ تاریکی و تفتگی. از آن‌گاه که بر فراز میان‌رودان، شکوه تساهل قومی و دینی را ارمغان بشر کرد، تا روزگارانی که جهان‌گشایان جبار تاریخ را مقهور قله‌های دانش و فرهنگ و زبان و ادب خویش ساخت. همه ایران بود و هست. اما اگر خامه را یارای یادکرد این همه نیست، این قدر تواند که چراغ عبرت از افق‌های دوردستش برافروزد. خواست ما از تدوین کتاب *ایران*، نگاهی به تاریخ و فرهنگ، نیز همین است و باید گفت که قلمرو این نام به دیده ما در چنین اثری «ایران فرهنگی» است که روزگاران بسیار، پهنه‌ای فراخ‌تر از قلمرو ایران سیاسی داشته است.

کتاب *ایران* تنها عصر اسلامی را دربرمی‌گیرد. عصری که از یک سوی غالب وجوه درخشنده فرهنگ و تمدنش را ایرانیان بنیاد کردند، و از سوی دیگر آموزه‌های دین نور را چنان در تار و پود اندیشه و هنر و ادب و بلکه هستی خویش جای دادند که جدایی از آن را ناممکن گردانیده است. هم از این‌روست که تاریخ پیدایش و تحول بسیاری از تیره‌های فرهنگ و دانش در ایران و اسلام چنان درهم تنیده که مطالعه یکی، بی آن دگری راه به جایی نمی‌برد. اندیشه‌های عرفانی و فلسفه اولی، اصول حکمت عملی، یش‌تر وجوه علوم طبیعی و ریاضی، سیاست و آداب ملک‌داری، علوم دینی، و حتی بخشی از

مهم‌ترین جنبه‌های زبان و ادبیات عربی در قلمرو فرهنگی اسلام و ایران جدایی ناپذیرند. آخر آثار فیلسوفان ری و بخارا را به اندلس می‌خواندند، آموزه‌های طبّی شهر شاپور را از بغداد تا قرطبه آویزه گوش جان می‌کردند، عرب سرزمین‌های اسلام به آرا و فتاوی فقهی از بلخ گردن می‌نهاد، حکمت نوری حکیم زنجان راه شام می‌پوید، و نجوم و ریاضی همه‌جا خود را وام‌دار دانشمندانی از مرو و طوس و نیریز و ماهان و خوارزم و بیرون می‌دید.

افزون بر یک سده از تحقیقات نوین ایران‌شناسی می‌گذرد. طی این دوران دانشمندانی بسیار در شرق و غرب جهان، انبوهی آثار خرد و کلان در این باره پدید آورده و وجوه و زوایای مختلف تاریخ سیاسی و فرهنگی و اجتماعی ایران عصر اسلامی را محل دقت و تأمل قرار داده‌اند. کتاب حاضر نیز حکایتی دیگر از همین تاریخ و فرهنگ است. روایتی که به اقتضای موقع، و به‌رغم وسعت موضوع، سخت موجز افتاده است. پیداست که برای چنین کاری نخست باید موقع طبیعی سرزمین را شناخت. از این رو فصل نخست به بررسی جغرافیای طبیعی، انسانی و اقتصادی ایران اختصاص یافته و از آن‌پس تاریخ آن - آن‌چه بر این سرزمین و مردم آن رفت - در دو بخش پیش و پس از اسلام عرضه شده است. زبان‌های ایرانی و زبان‌های غیرایرانی رایج در ایران را در فصل سوم مورد بررسی قرار داده‌ایم و در فصل چهارم از ادبیات ایران، به عنوان یکی از درخشان‌ترین جلوه‌های هویت این سرزمین، سخن رانده‌ایم. و بحثی درباره ادبیات عرب در ایران و ادیبان و شاعران ایرانی عربی‌گوی طرح کردیم. ادیان و مذاهب ایران، پیش و پس از اسلام، موضوع فصل بعدی است و از آن‌جا، در فصل هفتم نگاهی اجمالی انداخته‌ایم به تصوف و عرفان و آن‌گاه فلسفه. همانندی قریب به یگانگی فلسفه و عرفان در ایران و اسلام، سبب گرایش به ایجاز بیش‌تر در این جاست، آخر تفصیل هر دو در کتاب / اسلام: پژوهشی تاریخی و فرهنگی آمده است. فصل هشتم به ظهور و تحولات اندیشه‌های کلامی اختصاص یافته، و حقوق در ایران باستان و آن‌گاه عصر اسلامی در فصل بعد مورد بحث قرار گرفته است. هنر و معماری ایرانی، موضوع بحث فصل دهم، و

علوم و معارف اسلامی در ایران مضمون فصل یازدهم است. تاریخ علوم ریاضی و طبیعی هم فصلی مهم را به خود اختصاص داده و در آخر به جامعه ایلی ایران نگاهی انداخته‌ایم که در تحولات سیاسی و اجتماعی این سرزمین سهم و نقش عمده داشته‌اند.

فصول این کتاب، نخستین بار زیر عنوان «ایران» در جلد ۱۰ دایرةالمعارف بزرگ اسلامی منتشر شد و با همهٔ ایجاز مورد توجه محققان و طالبان قرار گرفت و همین توجه، شوق تدوین آن فصول در کتابی مستقل را ایجاد کرد. نخست پروردگار بزرگ را سپاس می‌گوییم که ما را توان و توفیق این کار ارزانی فرمود؛ و آن‌گاه کوشش نویسندگان محقق و ویراستاران دانشمند این مجموعه را ارجمند می‌شماریم که این اثر مایه از جان و جهان درونی آنان دارد.

کاظم موسوی بجنوردی